

Отримано: 22.10.2019 р.

Прорецензовано: 15.11.2019 р.

Прийнято до друку: 20.11.2019 р.

e-mail: potulnytski@yahoo.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2019-29-6-14

Потульніцький Г. Основні етапи дипломатичної діяльності гетьманича Григора Орлика з інтеграції козацького чинника до зовнішньої політики Франції у 1729–1759 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2019. Вип. 29. С. 6–14.

УДК: 947. 7+944]:327. 82 Григорій Орлик «1729/1759»

Георгій Потульніцький

ОСНОВНІ ЕТАПИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНИЧА ГРИГОРА ОРЛИКА З ІНТЕГРАЦІЇ КОЗАЦЬКОГО ЧИННИКА ДО ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ У 1729–1759 РР.

У статті автор, використовуючи закордонні та вітчизняні архівні джерела та літературу, здійснює першу спробу виокремити основні етапи політико-дипломатичної діяльності гетьманича Григора Орлика на французькій службі, скерованої на вирішення проблеми інкорпорації козацького чинника до системи зовнішньої політики Франції в першій половині XVIII ст. Автор доходить висновку, що існувала пряма обумовленість дипломатичної діяльності Григора Орлика із загальним руслом міжнародної політики Версальського кабінету в 1729–1759 рр., і встановлює, що дана обумовленість визначалася інтеграцією козацького чинника, представленого Г. Орликом до зовнішньої політики Франції в епоху її прямої конфронтації з Росією. На основі джерельних матеріалів у статті встановлено, що Г. Орлик як французький дипломат та державно-політичний діяч зумів забезпечити реальне постання справи інтеграції козацького чинника до міжнародної політики Французького королівства як її складового елементу.

Ключові слова: гетьманич, козацький чинник, дипломатична діяльність, міжнародна політика.

Heorhii Potulnytskyi

THE MAIN TRENDS OF THE DIPLOMATIC ACTIVITY OF HETMANYCH GRYGOR ORLYK IN THE FRAMEWORK OF INTEGRATION OF THE COSSACK FACTOR TO FOREIGN POLICY OF THE KINGDOM OF FRANCE IN 1729–1759

The article is devoted to the study of the Cossack factor in diplomatic activity of the son of exile hetman of Ukraine Pylyp Orlyk – hetmanych Grygor, in the period from 1729 till 1759 – the timespan of his military, political and diplomatic service in French Kingdom. The basic sources for this article are collected by the author in the materials of Diplomatic archive of the Ministry of Foreign Affairs of France, as well as in the holdings of the State Library in Berlin and in private archive of Omeljan Pritsak, located in the archive collection of the National University of “Kyiv-Mohyla Academy”. All these sources have not yet been used in complex and have not become a basis of any scientific research in Ukrainian science on the history of international relations of the eighteenth century. The author is suggesting the periodization of the political activity of hetmanych Grygor Orlyk, and is trying to make a detailed depiction of the general scheme of the integration of the Cossack factor in political life of France in the timeline of Louis XV. The first stage of the three defined by the author lasted from 1730 till 1739. At this initial stage of his political activity the young officer was trying to help his father to activate the Cossack question in Poland, Turkey, Crimea and Sweden and to favour the creation of the anti-Russian coalition of European states, headed by France. The timespan of the second stage includes 1742 to 1749. Here the Cossack hetmanych and simultaneously the general of French army Grygor Orlyk created several very important memorandums which influenced the decision of Versailles to start the policy of constructive implementation of the Cossack factor in relations with the countries of Eastern Europe. The third and final stage of the political and diplomatic activity of hetmanych lasted from 1753 till 1756. At this stage, the efforts of Grygor Orlyk were aimed to liberate the Cossacks from the Russian oppression and to support his companions-in-arms F. Myrovich and F. Nachymovski to adjust military and political cooperation of France with Crimea and Turkey. G. Orlyk's main ideas about Ukrainian question, Ukrainian-Polish and Ukrainian-Russian relations were directed in order

to integrate the Cossack question into the whole structure of French eastern foreign policy on Swedish, Polish, Turkish, Crimean and Russian directions.

Key words: *hetmanych, the Cossack factor, diplomatic activity, international politics.*

Однією з найяскравіших сторінок міжнародних відносин Франції за правління Людовіка XV (1715–1774) стали відносини з Російською імперією. Саме в контексті французько-російського антагонізму у політичних комбінаціях Версальського кабінету постало питання українського козацтва, уявлення про яке французькі урядовці отримали завдяки активній діяльності українського еміграційного гетьмана Пилипа Орлика (1710–1742), який з 1726 р. відновив контакти з тестем французького короля, колишнім польським королем Станіславом Лещинським (1704–1709; 1733), а з 1729 р. опинився в орбіті французьких політичних планів [17, с. 100].

Слід зазначити, що намагання П. Орлика актуалізувати козацьку справу перед західноєвропейським світом змогли бути реалізовані завдяки діяльності сина гетьмана Григорія Орлика, який вступивши в 1729 р. на французьку службу, згодом увійшов до вищих кіл аристократичної еліти Французького королівства. Обидва Орлики діяли в обставинах західноєвропейського політичного життя, і відповідно виступали з меморандумами та проектами, поширюючи серед монархічного світу Європи інформацію про Україну, її минуле, козацтво як військовий клас і націю та титул гетьмана козаків як їхнього керманіча. Тому вивчення дипломатичного досвіду Григорія Орликів на тлі політичних відносин Франції з провідними східноєвропейськими державами (Швецією, Польщею, Росією, Туреччиною, Кримом) є актуальним для цілісного відтворення ситуації, як діяли українські державотворці в першій половині XVIII ст.

Проблемі вивчення зовнішньополітичної діяльності гетьманіча Григора Орлика приділили чимало уваги зарубіжні дослідники, серед яких виділяються імена О. Пріцака, його учня О. Субтельного та французької дослідниці І. Дмитришин. Роботи вищезгаданих істориків відрізняє багата історіографічна база, ретельне опрацювання матеріалів французьких, турецьких та польських архівів. Разом з тим зарубіжна історіографія не проводить періодизацію основних етапів політичної діяльності Григора Орлика під час його перебування на французькій службі зі встановленням специфіки кожного з цих періодів, а також не визначає, чи існувала взаємообумовленість дипломатичної діяльності гетьманіча із загальним руслом міжнародної політики Франції в 1729–1759 рр.

Завдання, які ставить перед собою в даній статті автор, є наступними:

1. Відтворити намагання гетьманіча Григора Орлика вирішити проблему інкорпорації козацького чинника до системи зовнішньої політики Франції в 1729–1759 рр. ;
2. Провести спробу періодизації зовнішньополітичної діяльності Григора Орлика, виокремивши основні цілі та завдання, які він ставив на кожному з визначених автором етапів;
3. Розкрити значення дипломатичної діяльності Григора Орлика, як українського гетьманіча, з одного боку, та французького політика і дипломата, з іншої сторони, у справі інтеграції козацького чинника до структури європейських міжнародних відносин XVIII ст.

Для розкриття проблеми нами використані джерела, виявлені під час роботи у 2011 та 2012 роках у Дипломатичному архіві Міністерства закордонних справ Франції, а також вивчені справи з фонду особистого архіву видатного науковця О. Пріцака, де автором були виявлені матеріали зі Стокгольмського архіву, а саме ксерокопії листів та меморандумів П. і Г. Орликів до шведських урядовців в період з 1711 по 1741 рр.

Розкриваючи окреслену в темі статті проблему, насамперед слід зазначити, що перші спроби легітимації прав козацтва власну державність перед політичною елітою Французького королівства були здійснені ще гетьманом Пилипом Орликом, який після розробки Конституції і договорів з Портою та Кримом, зупинився після Суассонського мирного конгресу 1728 р. на Франції, як на країні, інтереси якої з її заангажованістю в польських, турецьких і шведських справах, найбільше відповідали реалізації його планів. Починаючи з 1728 р. до самої смерті в 1742 р., він разом з сином надсилав європейським дворам меморіали та листи з обґрунтуванням потреби інкорпорувати до їхніх зовнішньополітичних завдань козацький чинник. Після смерті гетьмана Григорій Орлик продовжив справу батька і в 1740-х та 1750-х рр. став автором багатьох листів, коментарів, проектів та меморіалів до провідних французьких дипломатів.

Григорій Орлик (1702–1759) народився в Батурині, був похресником І. Мазепи. Навчався в Лундському університеті, спершу служив в армії Карла XII, а далі перебував вісім років офіцером на

службі короля Августа II, спершу в Саксонії (1721–1726), а згодом – у Польщі (1727–1729) [15, арк. 22–23]. На дипломатичну арену гетьманич вперше виходить у грудні 1729 р., коли прибуває до Франції з рекомендаційними листами від французького посла у Варшаві маркіза де Монті. Одразу після прибуття Григор мав аудієнції у Станіслава Лещинського та міністра закордонних справ маркіза Ж-Л. де Шовелена (1685–1762) [9, с. 109]. Принагідно слід зазначити, що польська перспектива французької закордонної політики стосовно Східної Європи внаслідок родинних зв'язків С. Лещинського з французьким королівським домом, з одного боку, і антиросійської скерованості тогочасної французької політики взагалі, з іншої сторони, була у XVIII ст. для королівства однією з основних [18, с. 15–19]. З часу прибуття з Варшави до Парижа гетьманич перебуває на французькій службі, під час якої неодноразово проводить як офіційні, так і таємні місії в Центральній-Східній Європі, але водночас не забуваючи за сприятливих політичних умов піднімати питання визволення козаків з-під влади Російської імперії та їх корисності для міжнародної політики Франції.

Зі вступом на французьку дипломатичну службу гетьманич відразу був скерований на турецький напрямок французької політики, оскільки Стамбул був на початку 1730-х рр., внаслідок ворожості і до Росії, і до Австрії, впливовим суперником Відня і Петербургу, і водночас союзником Франції у реалізації північно-східної стратегії королівства. Вже через декілька місяців після прибуття до Франції Г. Орлика направляють з дипломатичною місією до Константинополя, де він мав допомагати послу Франції в Порті маркізові Л-С. де Вільньову схилити Порту до підтримки справи С. Лещинського та домогтися звільнення батька з Салонік [19, с. 135].

10 грудня 1729 р. Г. Орлик мав аудієнцію у С. Лещинського у Шамборі. Тесть Людовіка XV отримав рекомендаційні листи до міністра закордонних справ де Шовелена та королеви. Після нарад із де Шовеленом французький уряд погодився фінансувати подорож Г. Орлика до Порти спершу до Салонік для зустрічі з батьком, а згодом до Константинополя, аби домогтися з'єднання П. Орлика із запорожцями [19, с. 133]. В першій половині 1730-х рр. Г. Орлик неодноразово виїжджає з дипломатичними місіями до Константинополя і Криму.

15 травня 1730 р. Г. Орлик прибув до Салонік, а вже в середині червня він з листом до великого візира Ібрагіма-паші та інструкціями для посла Франції в Порті маркіза Л-С. де Вільньова (1675–1745) був в столиці Порти [16, с. 134–163]. Де Вільньов та Г. Орлик марно намагалися переконати великого візира звільнити П. Орлика з Салонік. Це було пов'язано насамперед, як писав де Вільньов, з побоюваннями візира, що гетьман або може спровокувати війну з росіянами, або може перейти на їхній бік [5, арк. 323]. Порта вирішила притримуватися пасивної політики щодо Росії.

У 1730 р. кримським ханом став Каплан-Гірей – давній знайомий Орлика та Лещинського по бендерському періоду. Під час подорожі до Криму із заслання на о. Хіос він мав зустріч в Константинополі з де Вільньовом. Хан пообіцяв надати 150-тисячне татарське військо на допомогу Лещинському, навіть якщо Порта відмовиться підтримувати тестя французького короля. Також хан пообіцяв зробити все можливе аби «один з його добрих друзів» гетьман Орлик з'єднався із запорожцями [5, арк. 446, 449].

Така позиція Каплан-Гірея робила кримський вектор французької політики доволі перспективним. Тому в жовтні 1731 р. Г. Орлик вирушив назад до Франції за подальшими інструкціями. 9 грудня він був з візитом у Шамборі, де подав С. Лещинському меморіал зі звітом про пророблену роботу та планами на майбутнє [16, с. 651–654].

Отримавши рекомендації від Лещинського Г. Орлик направився до Версалю, де протягом останнього тижня грудня зустрічався з Шовеленом та кардиналом де Флері (1653–1743), прем'єр-міністром Франції у 1726–1743 рр. Протягом цього часу на розгляд міністра та кардинала Г. Орлик подав шість меморіалів, в яких детально обґрунтовував необхідність його місії до Криму [1, арк. 392].

Мабуть аргументи Г. Орлика справили на французьких урядовців глибоко позитивне враження, оскільки вони не тільки надали йому втричі більше коштів порівняно з попередньою місією, але Г. Орлику також було надано королівського рекомендаційного листа до хана [16, с. 634–635, с. 915–916]. Оцінюючи перші кроки Г. Орлика як французького дипломата, слід зазначити, що він домогся отримати від хана обіцянку підтримати С. Лещинського і сприяв перемовинам між ханом Каплан-Гіреєм і королем Людовіком XV.

Хоча з політичної точки зору місія Г. Орлика не мала значного успіху, оскільки на той час турки не бажали ускладнень відносин з Росією, та для сина гетьмана вона мала надзвичайну вагу, адже з неї розпочалася його блискуча кар'єра при Версальському дворі. В майбутньому він став одним з

головних радників французького уряду в питаннях Північно-Східної Європи та, перейнявши естафету від свого батька, став провідником ідей козацької державності перед французьким урядом. Це пояснюється тим, що П. Орлик, який не мав змоги покинути Салоніки без турецького дозволу, міг підтримувати українську справу, лише надсилаючи листи чи меморіали до дворів Європи та даючи поради сину.

У другій половині 1730-х рр., після інтронізації С. Лещинського, Г. Орлик ще двічі, як французький дипломат і український патріот активізував свою діяльність у справі обґрунтування необхідності враховувати козацький фактор на обох фронтах антиросійської французької політики: турецькому і шведському. Так, після провалу спроби П. Орлика залучити запорозьке військо до активних збройних дій проти російської армії, розпуску тих загонів, що залишалися в його підпорядкуванні, в 1736 р. за посередництва гетьманіча була влаштована таємна зустріч між Ю. Потоцьким і турецьким посланцем в Польщі Ібрагімом-пашею, на якій велися переговори щодо дозволу Речі Посполитої ввести турецькі і татарські війська на Правобережжя [6, арк. 159].

З завершенням російсько-турецької війни Г. Орлик звертає увагу на Швецію, у якої за посередництва Франції на рубежі 1730–1740-х рр. пожвавилися прагнення реваншу за поразку у Північній війні. Обидва Орлики поновили контакти зі шведами на початку 1738 р. Саме в цьому році на сесії риксдагу перемогли лояльні до Франції, антиросійського спрямування аристократи з партії «капелюхів». Гетьманіч тісно співпрацював з секретним шведським посланцем до Порти бароном Сінклером, який був підступно вбитий російськими агентами при поверненні до Стокгольму влітку 1738 р. [11, с. 270]. Російські агенти планували також знешкодити й Г. Орлика.

У січні 1739 р. гетьманіч пише лист до лояльного Франції шведського державного діяча Карла Юленборга і радить шведам, враховуючи кризу, яку переживає Росія і можливість там революції, використати ці обставини і повернути собі відірвані провінції [13, с. 66]. Для цього Г. Орлик пропонує Швеції відновити союз з Туреччиною і атакувати Росію ще в 1739 р., підкреслюючи, що не треба випускати з уваги при укладенні цього договору і козацької України, де його батько П. Орлик як гетьман може викликати революцію [13, с. 66–67]. До свого листа К. Юленборгу гетьманіч докладає листа П. Орлика до нього з Ясс, що в Молдавії, так само від січня 1739 р. В цьому листі гетьман, зазначивши, що «...Порта строго вирішила продовжувати війну, щоб здобути почесний та вигідний для себе мир», нагадує про свій проєкт звільнення України від домування Росії [14, арк. 250–252].

З початком російсько-шведської війни гетьманіч склав французькою мовою проєкт нової коаліції проти Москви, який надіслав шведським політичним діячам. Цей проєкт, складений на восьми рукописних сторінках, обґрунтовував з екскурсом в історію війн Порти з Росією і так званих польських справ можливість та засади вирішення українського питання в контексті постанови своєїрідної конфедерації, в яку мали входити на чолі з Францією Швеція, Порта, Крим, Польща, козаки і навіть Пруссія [14, арк. 268–275]. В цьому проєкті Г. Орлик виразно проводить легітимацію соціально-політичного статусу козацтва як політичного народу, інкорпорує як французький дипломат козацький чинник до зовнішньої політики Швеції. Можна зробити висновок, що французькі впливи при шведському дворі, з одного боку, і проєкт Г. Орлика, який розгортав ідеї конфедерації антиросійських сил на чолі з Францією, з іншого, склали певний вплив на той факт, що в липні 1741 р. Швеція оголосила війну Росії.

Подальше впровадження козацького чинника до зовнішньої політики Франції, розпочате у польсько-французьких справах С. Лещинського і активізоване у шведських справах, Г. Орлик розгортає більш цілеспрямовано і концептуально на другому етапі своєї політичної діяльності, який протікав з 1742 по 1749 рр. Плановості концептуального підходу сина гетьмана сприяв той факт, що в 1742 р. він вже посідає значне становище серед еліти королівства. За цей час Г. Орлик складає, зокрема, три дуже важливих меморіали.

Перший меморіал, адресований Міністерству закордонних справ Французького королівства, був написаний 5 квітня 1742 р., коли Росія завершила війну з турками і продовжувала вести бойові дії проти Швеції. В цьому меморіалі Г. Орлик доводить своїм респондентам думку про небезпеку Росії для Франції, оскільки перша, на його переконання, здійснює послідовний план експансії на сусідні землі. Він зазначає, що «цариця [Анна Іванівна. – Г.П.] не бажає знищити працю Петра і повернути Швеції ті провінції, якими він оволодів, оскільки володіння ними дозволяє Росії зберігати плацдарм у Європі, мати перевагу на Півночі і бути страховиськом для сусідніх держав. Більше того, історія Росії доводить, що навіть у часи, коли варварство було на найвищому рівні в Московії, багато царів,

особливо Іван Васильович, завжди стреміли розширити свої домагання в обширі Балтійського, Чорного і Каспійського морів. Таким чином Петро тільки здійснив те, що його предки запроєктували» [8, арк. 204].

Зробивши вищенаведене розлоге обґрунтування, гетьманич робить висновок практичного значення щодо конкретних політичних заходів, які, на його думку, слід здійснювати французьким дипломатам, аби досягти успіху у протидії Російській імперії на турецькому, шведському та польському напрямках одночасно. При цьому він не лише не забуває про козацький чинник, але, діючи як чільний член французької політичної еліти, відводить йому важливе місце у міждержавних транзакціях. «Необхідно настроїти Порту, – веде мову далі Г. Орлик, – проти Росії. Природним мотивом для цього буде нація козаків, в якій зацікавлені Швеція та Польща. Потрібно зробити цінною ідею залучити націю козаків до Польщі без попередження про це Росії» [8, арк. 212].

Свій висновок гетьманич підкріплює аргументом існування власного досвіду у проведенні подібних заходів щодо Росії, Порту і активізації козацького чинника, нагадуючи про свій успішний, дипломатичний вояж до Порту і Криму з аналогічними завданнями, здійсненими Г. Орликом в 1730-х рр. за завданням Версальського кабінету. «Ця місія, – завершує свій аналіз в меморіалі гетьманич, – вже була одного разу виконана, коли граф Орлик був направлений до Порту для підтримки спільних інтересів Франції, Швеції та Польщі з метою аби Порту протиставила себе Росії» [8, арк. 213].

Свій другий меморіал складає в 1746 р., коли Росія виступила внаслідок російсько-австрійської угоди на стороні Австрії (1744), що спонукало Францію повернутися до ідеї «Східного бар'єру», покликаною об'єднати Швецію, Польщу та Порту під егідою Франції. В цьому меморіалі Г. Орлик безпосередньо активізує ідею легітимації соціально-політичного статусу козацтва, як міжнародного чинника і політичного народу, який слід брати до уваги з новою силою в контексті постановки ідеї «Східного бар'єру». Г. Орлик наголошує на необхідності підняття революції на українських землях, рушійним фактором якої вважає козацтво. Вагомою підставою для практичної реалізації проекту революції він вважає історичне підґрунтя цього питання. Тому до меморіалу він додає копії привілеїв султана та шведського короля, наданих ними гетьману Пилипу Орлику, і текст союзного договору між Військом Запорозьким і татарами, за якими вищезазначені сили (Порта, Швеція, Крим) гарантували збереження свободи та імунітет козацької нації, а також права батька Г. Орлика, який був їхнім очільником. «По цим документам Ви [міністр закордонних справ Франції маркіз де Пюїзьє. – Г.П.] можете бачити зв'язок інтересів мого батька та козацької нації з інтересами Швеції, Польщі, Порту та татар, що є природними союзниками Франції» [8, арк. 221].

Менталітет Г. Орлика як члена аристократичної еліти Франції і дипломата короля Людовіка XV яскраво виявився і в третьому меморіалі 1740-х років, написаному ним до маркіза де Пюїзьє в 1749 р. [10, с. 93]. Саме тоді в 1748 р. завершилася війна за австрійську спадщину, в результаті якої Франція не отримала жодних територіальних надбань і шукала реваншу. В цьому контексті генерал Г. Орлик активізував козацьке питання вже не прямо, а опосередковано через Польщу, за яку йдеться в документі головним чином в контексті міжнародних інтересів Франції. Бажаючи отримати призначення на дипломатичну посаду в Речі Посполитій, Г. Орлик починає свій меморіал з нагадування, що за час своєї кар'єри він працював на користь інтересів Французької корони у всіх головних столицях між Стокгольмом та Константинополем, і постійно доводив своїм французьким покровителям, що він міг би найбільш ефективно прислужитися Франції у Польщі. Саме там, вважає гетьманич, Франція має сконцентрувати всі зусилля для протидії російській експансії [10, с. 93].

У цьому своєму запиті до міністра Г. Орлик дає оцінку не лише польському питанню, але і підносить роль вирішення його як такого, що зможе посприяти планам Франції вершити долю Європи. «Тут [у Франції. – Г.П.], – пише Г. Орлик, – є бажання підготувати найпростіші і найбільш прямі засоби для мети, яка гідна уваги такого великого короля як Його Величність [Людовік XV. – Г.П.], гідна славної французької нації і гідна безприкладної мудрості її міністрів – покласти кінець зухвальству держави, котра бажає домінувати над іншими. Франція таким чином зможе запобігти згубній ролі, яку вона [Росія. – Г.П.], як необмежений правитель і вершитель долі готує для її північних сусідів і можливо для усієї Європи» [8, арк. 259]. Як ми бачимо з тексту цього меморандуму, Григорій Орлик знову діє як член аристократичної еліти, відводячи місце вирішенню польського питання в контексті загальних інтересів Франції.

Резюмує Г. Орлик свій запит констатуванням, що захист Польщі від утисків Росії знаходиться в цілковитих інтересах Франції, оскільки примножить славу королівства з захистом ним справедливої

справи – оборони Польщі від зазіхань Російської імперії. «На мою думку, – завершує гетьманич свій меморіал, – інтереси Франції, щоб піднести її славу полягають в тому, аби не дати утискати цю вільну націю [Польщу – Г. П.] Росією» [8, арк. 260].

У 1750-х рр. Г. Орлик складає листи, коментарі та меморіали до провідних тогочасних дипломатів Франції – консула у Криму де Ля Файарді, одного з провідних чиновників Міністерства закордонних справ Ж.-П. Терсьє (1704–1767) та до міністра іноземних справ А-Л де Руйє (1689–1761), який обіймав цю посаду з липня 1754 р. по червень 1757 р. і був пов'язаний родинними зв'язками з дружиною гетьманіча маркізою де Дентевіль. Як відомо, у 1750-х рр. Франція вступила в союз з Австрією, а незабаром до антипруської коаліції приєдналася і Росія. Проте й офіційно, і таємно Франція не забувала своїх старих союзників – Польщу, Швецію і Порту. Г. Орлик, не будучи задіяним у новій структурі дипломатичних відносин з Австрією та Росією, продовжував діяти на старих напрямках, сконцентрувавши свій досвід на Оттоманській Порті та Кримському Ханаті. Він знову намагається впровадити козацьких чинників до зовнішньої політики Франції і діє тут не лише як козацький легітиміст, а розкриває історичні перипетії варіантів пошуку легітимації прав козацтва у Франції. Ці перипетії конструюються ним з певної кількості елементарних взаємовідносин французьких політичних еліт, що склалися між самим Г. Орликом та іншими представниками дипломатичного корпусу королівства.

Так, у 1753 р. Г. Орлик наголошує у своїх листах до французького консула в Бахчисараї де Ля Файарді про необхідність активізації діяльності козацького чинника, підкреслюючи волелюбність козацької нації та продемонстровану нею не раз у своїй історії готовність скинути російське ярмо. «Ви знаєте, – пише генерал, – наскільки козацька нація віддана своїй свободі. Її невтомний дух завжди готовий скористатися з нагоди аби здобути свої права від російської тиранії» [2, арк. 528–529]. Г. Орлик наголошує, що основним завданням консула мала би стати спонукати Порту і татар підтримати повстання в Україні, завдавши рішучого удару по Російській імперії на південному напрямі бойових дій [3, арк. 80–82].

Апелюючи до іншого дипломата – Ж.-П. Терсьє – Г. Орлик оперує схожими аргументами, зазначаючи, що Російська імперія не довіряє Війську Запорозькому, яке неодноразово виступало проти її спроб нівелювати козацьку свободу і волелюбність. У своїх листах, що були написані майже в один час з листами до де Ля Файарді, Г. Орлик не лише наголошує на намірах Росії «знищити Військо Запорозьке», але і радить чиновнику скористатися з цієї недовіри, як приводом для розгортання козацького повстання в Україні з метою звільнення від непосильної тиранії Росії» [3, арк. 475–477]. Гетьманіч нагадує французькому дипломату про континуїтет та переймання ним позицій свого батька як лідера мазепинської еміграції, підкреслюючи, що він не лише є репрезентантом французької політики, але й особою, яка має певний вагомий статус в українських колах як син екзильного гетьмана [3, арк. 389–390].

У своїх листах до Терсьє Орлик нагадує про постійні скарги козаків на утиски з боку урядовців Російської імперії, про облаштування на українських землях поселень та військових укріплень, які дають імперському війську нагоду тримати під контролем козацьку територію та її народ. На думку Г. Орлика, ці фортеці можуть стати об'єктом нападу у випадку війни Російської імперії проти татар і поляків. Гетьманіч пропонує Терсьє вирвати запорозьких козаків з-під ярма Росії, використавши факт їхнього перманентного незадоволення утисками зі сторони імперських урядовців та поставити їх під протекцію кримського хана і Порту. На переконання Г. Орлика, така акція може послужити прямим приводом для розгортання в Україні повстання, яке допоможе позбутися російського гніту і суттєво послабити сили Петербургу [4, арк. 5–6].

У листуванні з міністром закордонних справ А.-Л. де Руйє Г. Орлик до турецького та кримського чинників у французькій політиці додає чергову актуалізацію ним і інших напрямків північно-східної політики Франції – шведського та польського. Він наголошує, що головним засобом для ослаблення Росії в політиці королівства має послужити застосування комплексу факторів з одночасним синхронним розгортанням цих традиційних напрямків, особливо підкресливши, що надії Швеції та Польщі невід'ємні від інтересів Франції і можуть суттєво ослабити Росію, а також вирвати з-під її влади Військо Запорозьке [4, арк. 341–343].

Аби посилити свої аргументи Г. Орлик пересилає міністрові де Руйє переклад листа своїх сподвижників Ф. Мировича та Ф. Нахимовського про стан справ в Запоріжжі і в Криму, додавши до листа власний коментар. У коментарі для підкріплення своїх аргументів щодо активізації всіх напрямків антиросійської політики Францією гетьманіч знову нагадує про традиційність залучення

шведського, польського та турецького чинників в контексті всієї історії України, починаючи від зародження козацтва. Він перераховує основні етапи козацької історії (повстання Б. Хмельницького, Гадяцька угода, Полтавська битва), та завершує аналіз політикою свого батька – гетьмана П. Орлика [12, с. 199–200]. Міністерські службовці Франції, даючи оцінку коментаря Г. Орлика щодо інформації своїх сподвижників, кваліфікували цей документ як міркування щодо походження і формування армії запорозьких козаків, надіслані де Руйє [12, с. 201].

У 1754 р. Г. Орлик надсилає Ф. Нахимовського і Ф. Мировича до Криму, щоб звідти вони, вже як представники Франції, зав'язали стосунки із Запоріжжям [13, с. 70]. З цього приводу Г. Орлик спершу пише з Версаля листа до вищезгаданого консула Франції у Криму де Ля Файарді: «...можливо свого часу та за певних сприятливих обставин вони [Ф. Мирович та Ф. Нахимовський. – Г.П.] посприяти би Вам у справі завдання рішучого удару по російській потузі та спонуки Порти та Криму підтримати повстання в Україні» [3, арк. 80–82].

З призначенням у 1755 р. нового французького посла у Стамбулі де Вержена, Г. Орлик нагадує міністрові де Руйє про обох мазепинців та засвідчує, зокрема, що хан приязно прийняв їх у Бахчисараї та обіцяв подбати про їхнє забезпечення. «Прошу Вас наказати пану Вержену, – пише Г. Орлик, – аби він подбав про королівський захист для обох і підтримав їх складенням рекомендації на ім'я хана і Порти» [7, арк. 113–114]. Результатом клопотання став лист де Вержена до міністра з пропозицією сплачувати обом старшинам за службу на користь французької корони по 100 піастрів від французького уряду.

Таким чином, Ф. Мирович і Ф. Нахимовський, починаючи з 1756 р., стали на французьку службу і своєю антиросійською та патріотично українською позицією повністю задовольняли Версальський кабінет як особистості, спроможні прислужитися справі Французької корони на теренах Порти та Криму. Про дієву службу Ф. Мировича і Ф. Нахимовського з метою протидії Росії в Криму свідчить вже згаданий вище при характеристиці політичної діяльності Г. Орлика переклад одного з листів обох мазепинців до гетьманича з Бахчисараю. У коментарі, який Г. Орлик склав до цього листа, знаходиться і обґрунтування потреби подальшої підтримки Версальським кабінетом обох посланців французької корони у Криму. Гетьманич згадує про обох сподвижників свого батька як про людей, котрі перебували в контексті французьких інтересів, також і у своєму останньому листі до де Руйє від 3 вересня 1756 р. У 1756 р. завершується третій і останній етап політико-дипломатичної діяльності Григора Орлика, скерованої на інтеграцію козацького чинника до зовнішньої політики Французького королівства.

Діяльність Г. Орлика у справі інтеграції козацького чинника до зовнішньополітичної стратегії Версальського кабінету можна розділити на три етапи. Це, відповідно, 1730-ті, 1740-ві та 1750-ті рр.

На першому етапі, який тривав з 1730 по 1739 рр. Г. Орлик діє в орбіті політики свого батька і заангажований в реалізації французько-українських інтересів на всіх трьох актуальних напрямках північно-східної політики Французької корони: польському, турецькому та шведському. Співпрацюючи з державним секретарем закордонних справ Ж.-Л. де Шовеленом та послом в Порті маркізом Л.-С. де Вільньовим, гетьманич, як французький дипломат виконує секретні доручення в Польщі, Туреччині та Криму, допомагаючи батькові паралельно активізувати козацький фактор у великій політиці. Згодом він співпрацює зі шведськими дипломатами, виступаючи промотором вирішення українського питання в контексті постанови коаліції держав на чолі із Францією.

На другому етапі своєї дипломатичної діяльності на службі Французької корони (1742–1749 рр.) гетьманич, перейнявши справу батька і вислуживши в 1742 р. генеральський чин у французькій армії, вже як член «Секретного кабінету» короля стає одним з головних радників Версаля в питаннях Північно-Східної Європи. Впроваджуючи козацький чинник до системи міжнародної політики Франції та наголошуючи на його історичній тягlostі з давніх часів, Г. Орлик надсилає до французького уряду низку меморандумів. Основні аргументи гетьманича – тема визволення козаків з-під гніту Москви з резюме, що їхнє незадоволення може бути використане в інтересах Франції та її союзників у регіоні.

Протягом останнього, третього етапу дипломатичної діяльності (1753–1756) гетьманич пише листи та меморандуми та коментарі на ім'я провідних тогочасних політиків та дипломатів Франції, знову наполегливо нагадуючи урядовцям про можливість залучення козацького чинника до міжнародної політики королівства. Він надсилає ці документи до чиновників Міністерства закордонних справ королівства, серед яких перш за все слід виділити А.-Л. де Руйє та Ж.-П. Терсьє, знову наголошуючи на козацькому питанні в польському, османському та кримському векторах політики Версалю. На

цьому етапі помічниками Г. Орлика стають старі мазепинці Ф. Мирович та Ф. Нахимовський, які перебувають на французькій службі та сприяють справі проведення політики королівства у зв'язку з активізацією козацького чинника в Криму. Ветерани підтримали гетьманіча в реалізації справи налагодження військово-політичної співпраці Франції з Кримом та Портою.

Насамкінець слід зазначити, що Григорій Орлик, як французький дипломат та військово-політичний діяч, з одного боку, та український гетьманіч, з іншої сторони, зумів забезпечити реальне постання справи інтеграції козацького чинника до міжнародної політики Версальського кабінету як її складового елементу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 180: Correspondance diverse (1727–1730, Suppl.)
2. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 239: Broglie, de Lafayardie, résident à Varsovie (1752, décembre – 1753, décembre).
3. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 240: Broglie, de Lafayardie, de Linau et Gérard, à Varsovie (1754, janvier – juillet).
4. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 241: Broglie, documents divers (1754, août – septembre).
5. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Turquie. Vol. 82: Le mis de Villeneuve, ambassadeur (1730, janvier – décembre).
6. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Turquie. Vol. 93: Le mis de Villeneuve, ambassadeur (1735, janvier – mai).
7. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Turquie. Vol. 127: Des Alleurs, ambassadeur (1754, janvier – décembre).
8. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Mémoires et documents : Pologne. Vol. 2: 1660–1753. 320 f.
9. Dmytrychyn I. Grégoire Orlyk: un cosaque ukrainien au service de Louis XV. Paris: L'Harmattan, 2006. 370 p.
10. Subtelny O. Mazepists and Stanisławists: The First Ukrainian and Polish Emigres. *Poland and Ukraine: Past and Present* / ed. by Ivan L. Rudnytsky. Edmonton; Toronto: The University of Alberta, 1980. Pp. 83–95.
11. Subtelny O. The Unwilling Allies: The Relation of Hetman Pylyp Orlyk with the Crimean Khanate and the Ottoman Porte, 1710–1742: a thesis presented to the Committee on History and Middle Eastern Studies in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the subject of History and Middle Eastern Studies. Cambridge, Mass.: Harvard University, 1973. 316 p.
12. Дмитришин І. «Спільна справа», або мазепинці на французькій службі: невідомі Мирович і Нахимовський. *Пилип Орлик: життя, політика, тексти. матеріали Міжнарод. наук. конф. «Adfontes» до 300-річчя Бендерської конституції 1710 р. (Київ, НаУКМА, 14-16 жовтня 2010 р.)*. Київ: «Пульсари», 2011. С. 190–206.
13. Крупницький Б. Гетьман Пилип Орлик (1672–1742): його життя і доля. Київ: «Дніпро», 1991. 78 с.
14. НаУКМА. Науковий архів. Ф. 10 (Омелян Осипович Прицак (1919–2006) – видатний вчений, філолог, сходознавець, історик). Оп. 1. Спр. 1575 (Документи, пов'язані з життям П. Орлика (1654–1741)). 275 арк.
15. НаУКМА. Науковий архів. Ф. 10 (Омелян Осипович Прицак (1919–2006) – видатний вчений, філолог, сходознавець, історик). Оп. 1. Спр. 323 (Pylyp Orlyk's Political Writings (1980-ti pp.)). 135 арк.
16. Орлик П. Діаріуш подорожній, який в ім'я Троїці найсвятішої, розпочатий в року 1720 місяця жовтня дня 10-го. Київ: Темпора, 2013. Т. V. 1012 с.
17. Потульницький Г.В. Передумови появи козацького чинника у зовнішній політиці Франції за правління Людовіка XV. *Наукові записки: збірник праць молодих вчених та аспірантів*. Київ, 2013. Т. 26. С. 93–104.
18. Потульницький Г.В. Річ Посполита в контексті антиросійської політики Франції в епоху правління Людовіка XV (1715–1774). *Гістарычныя шляхі, узаемадзяння і узаемауплывы беларускага народа і суседзяў: зборнік навуковых артыкулаў*. Гомель, 2014. С. 15–19.
19. Субтельний О. Мазепинці: український сепаратизм на початку XVIII століття. Київ: «Либідь», 1994. 240 с.

References

1. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 180: Correspondance diverse (1727–1730, Suppl.)
2. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 239 : Broglie, de Lafayardie, résident à Varsovie (1752, décembre – 1753, décembre).
3. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Pologne. Vol. 240: Broglie, de Lafayardie, de Linau et Gérard, à Varsovie (1754, janvier – juillet).
4. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique : Pologne. Vol. 241: Broglie, documents divers (1754, août – septembre).
5. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Turquie. Vol. 82: Le mis de Villeneuve, ambassadeur (1730, janvier – décembre).
6. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Turquie. Vol. 93: Le mis de Villeneuve, ambassadeur (1735, janvier – mai).

7. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Correspondance politique: Turquie. Vol. 127 : Des Alleurs, ambassadeur (1754, janvier – décembre).
8. Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères de France. Mémoires et documents: Pologne. Vol. 2: 1660–1753. 320 f.
9. Dmytrychyn I. Grégoire Orlyk: un cosaque ukrainien au service de Louis XV. Paris: L'Harmattan, 2006. 370 p.
10. Subtelny O. Mazepists and Stanisławists: The First Ukrainian and Polish Emigres. *Poland and Ukraine: Past and Present* / ed. by Ivan L. Rudnytsky. Edmonton; Toronto: The University of Alberta, 1980. Pp. 83–95.
11. Subtelny O. The Unwilling Allies: The Relation of Hetman Pylyp Orlyk with the Crimean Khanate and the Ottoman Porte, 1710–1742: a thesis presented to the Committee on History and Middle Eastern Studies in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the subject of History and Middle Eastern Studies. Cambridge, Mass.: Harvard University, 1973. 316 p.
12. Dmytryshyn I. «Spilna sprava», abo mazepyntsi na frantsuzkii sluzhbi: nevidomi Myrovych i Nakhymovskyi. *Pylyp Orlyk: zhyttia, polityka, teksty: materialy Mizhnarod. nauk. konf. «Ad fontes» do 300-richchia Benderskoi konstyuttsii 1710 r. (Kyiv, NaUKMA, 14-16 zhovtnia 2010 r.)*. Kyiv: «Pulsary», 2011. S. 190–206.
13. Krupnytskyi B. Hetman Pylyp Orlyk (1672–1742): yoho zhyttia i dolia. Kyiv: «Dnipro», 1991. 78 s.
14. NaUKMA. Naukovyi arkhiv. F. 10 (Omelian Osypovych Pritsak (1919–2006) – vydatnyi vchenyi, filoloh, skhodoznavec, istoryk). Op. 1. Spr. 1575 (Dokumenty, poviazani z zhyttiam P. Orlyka (1654–1741)). 275 ark.
15. NaUKMA. Naukovyi arkhiv. F. 10 (Omelian Osypovych Pritsak (1919–2006) – vydatnyi vchenyi, filoloh, skhodoznavec, istoryk). Op. 1. Spr. 323 (Pylyp Orlyks Political Writings (1980-ti rr.)). 135 ark.
16. Orlyk P. Diariush podorozhnii, yakyi v imia Troitsi naisviatishoi, rozpochaty v roku 1720 misiatsia zhovtnia dnia 10-ho. Kyiv: Tempora, 2013. T. V. 1012 s.
17. Potulnytskyi H.V. Peredumovy poiavy kozatskoho chynnyka u zovnishnii politytsi Frantsii za pravlinnia Liudovika XV. *Naukovi zapysky: zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv*. Kyiv, 2013. T. 26. S. 93–104.
18. Potulnytskyi H.V. Rich Pospolyta v konteksti antyrosiiskoi polityky Frantsii v epokhu pravlinnia Liudovika XV (1715–1774). *Historychnyia shliakhi, uzaemadzeiannia i uzaetauplyvny belaruskaha naroda i susedziau: zbornik navikovykh artykulau*. Homel, 2014. S. 15–19.
19. Subtelny O. Mazepyntsi: ukrainskyi separatyzm na pochatku XVIII stolittia. Kyiv: «Lybid», 1994. 240 s.